

نقد منابع اطلاعاتی

شناخت مفاهیم، ساختار، ماهیت و معیارهای نقد

نویسنده

فریبرز درودی

خانه کتاب

آذر ۱۳۹۱

سرشناسه: درودی، فریبرز، ۱۳۴۶

عنوان و نام پدیدآور: نقد منابع اطلاعاتی: شناخت مفاهیم، ساختار، ماهیت و معیارهای نقد/ نویسنده فریبرز درودی.

مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص: ۱۴/۵×۲۱/۵ س. م.

فروست: خانه کتاب: ۳۳۵. جشنواره نقد کتاب: ۳۷.

شابک: ۰-۰۹۵-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸ ۵۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۱۱]-۲۱۶.

موضوع: نقد

موضوع: نقدنویسی

موضوع: نقد کتاب

شناسه افزوده: خانه کتاب

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱، ۳۱۸/۵۳

رده‌بندی دیویی: ۸۰۱/۹۵ شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۰۴۴۶۷

جشنواره نقد کتاب

۳۷

خانه کتاب

۳۳۵

عنوان: نقد منابع اطلاعاتی

(شناخت مفاهیم، ساختار، ماهیت و معیارهای نقد)

نویسنده: فریبرز درودی

ناشر: خانه کتاب

نوبت چاپ: اول - آذر ۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۵۰۰۰ ریال

شابک: ۰-۰۹۵-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپ سروش

تهران: خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، شماره ۱۰۸۰، مؤسسه خانه کتاب،

تلفن: ۸۸۳۴۴۹۸۵

مقدمه

یکی از اصول بدیهی معرفت‌شناسی این است که معرفت بشری آمیخته به خطا و لغزش‌هاست و برای کشف حقایق و حرکت رو به جلوی نظریات می‌بایست به بازنگری آنها پرداخت، از کاستی‌ها و کژی‌ها پرده برداشت و خلا‌ها را پر کرد. از اینجاست که نقد ضرورت می‌یابد. نقد در صورتی که بر اصول علمی منطبق باشد و از انگیزه‌های غیر معرفتی عاری، از لوازم رشد و بالندگی به شمار می‌آید. به همین دلیل صاحبان اندیشه باید خود به استقبال نقد بروند و هم‌پای با منتقد تیزهوش داناتی متعهد مسیر پرپیچ و خم اندیشه‌ورزی را پشت سر گذارند و موانع را مرتفع سازند.

در جامعه کنونی ما نقد کتاب شاید عمری پنجاه ساله داشته باشد. در طی این نیم قرن، جریان نقد فراز و نشیبهای فراوانی داشته است. آسیب‌شناسی این پدیده حاکی از آن است که جدای از عوامل جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و حتی سیاسی، بیشتر کسانی که گام در این وادی نهاده‌اند، با اصول و مبانی آن آشنایی نداشته‌اند و با تکیه بر این قاعده نانوشته «خود راه بگویدت که چون باید رفت» نقدنویسی را آغاز کرده‌اند.

دبیرخانه جشنواره نقد کتاب در این راستا بر آن شد تا با برگزاری کارگاههای آموزش شیوه و اخلاق نقد، و نیز انتشار آثاری در این زمینه، در حد توان اندک خود به این مهم پردازد.

دفتری که پیش روی خوانندگان گرامی گشوده شده است، در راستای اهداف یادشده، به قلم جناب آقای دکتر فریبرز درودی به رشته تحریر درآمده و در آن به مباحثی چون ساختار نقد، معرفت شناسی نقد، مؤلفه‌های اصلی نقدنویسی، و آسیب شناسی نقد پرداخته شده است. امید آن که مورد پذیرش ارباب معرفت قرار گیرد.

برخود فرض می‌دانم از تمامی کسانی که در به فعلیت رسیدن اثر حاضر مشارکت داشته‌اند، قدرانی نمایم: جناب آقای دکتر فریبرز درودی (نویسنده اثر)، جناب آقای علی شجاعی صائین (مدیرعامل مؤسسه خانه کتاب) و همکاران سختکوش این مؤسسه بویژه، کارمندان واحد انتشارات و سرکار خانم مژگان حقانی.

علی اوجیی

فهرست مندرجات

پیشگفتار.....	۱۳
---------------	----

فصل اول: مفاهیم و ساختار نقد

آغازین سخن در باب نقد.....	۱۹
معنا و مفهوم نقد.....	۲۱
تاریخچه نقد.....	۲۴
اهمیت نقد.....	۲۸
شکل‌گیری و تکوین نقد.....	۲۹
تأثیر نقد.....	۳۰
کاربرد نقد منابع اطلاعاتی.....	۳۱
روش‌مندی نقد.....	۳۲
ساختار کلی نقد.....	۳۴
هسته‌ی اصلی نقد.....	۳۶
نقد و توسعه علمی.....	۳۷
توانایی ناقد.....	۳۸
آرائه بهترین درک از اثر.....	۳۹
رعایت انصاف و فضائل اخلاقی.....	۴۰
نتیجه‌گیری.....	۴۱

فصل دوم: معرفت‌شناسی نقد

تحلیل فکر.....	۴۵
پویایی فرایند نقد.....	۴۶
قضاوت در نقد.....	۴۷

۴۸	درک صحیح از متن.....
۴۹	نقد: فرایند تحلیل و تفسیر.....
۵۰	نقد: تعامل عقل فردی و جمعی.....
۵۱	شرح توصیفی و ارزشی.....
۵۲	جریان تفکر انتقادی.....
۵۶	پوپر و اندیشه انتقادی.....
۶۰	برداشت‌های متفاوت از فرایند نقد.....
۶۱	تخول اطلاعاتی: دگرگونی شناخت و برداشت‌ها.....
۶۳	معناداری گزاره‌ها و نقد متن.....
۶۴	مقوله‌ی شناخت، تفسیر و استقلال متن.....
۶۶	تأثیر اندیشه و برداشت ناقد از نقد.....
۶۸	ارتباط میان متن، متن و نقد.....
۷۰	نسبت و تحلیل متن.....
۷۲	صبانی علمی و ارزیابی متن.....
۷۵	نتیجه‌گیری.....

فصل سوم: مولفه‌های اصلی در نگارش نقد

۸۱	سنجش اعتبار نقد.....
۸۲	نکته‌ی اول و کلیدی در نقد.....
۸۴	انتخاب صحیح.....
۸۵	روش بررسی نقد.....
۸۶	مطالعه دقیق و دوباره متن.....
۸۷	تشریح و تحلیل عناصر اصلی متن.....
۸۹	شخصیت علمی پدیدآورنده (گان).....
۹۰	شیوه‌ی معرفی اثر.....
۹۱	روش تجزیه و تحلیل متن.....
۹۲	اهمیت عنوان.....
۹۳	بخش‌بندی اثر.....
۹۴	تحلیل موضوع.....
۹۵	سطح نگارش.....
۹۵	ارتباط ساختاری میان بخش‌ها.....

هسته‌ی اصلی بحث	۹۶
شیوه‌پردازش متن	۹۶
بررسی استنادها	۹۷
بررسی صحت اطلاعات مندرج در نقد	۹۸
استفاده از متون معتبر و نظر ناقدان دیگر	۹۸
کاربرد روش‌های اثربخش در درک متن	۹۹
استفاده از شیوه‌های بیان دیداری	۱۰۰
رعایت چارچوب منطقی در توضیح مباحث	۱۰۱
میزان ارتباط بحث با طرح کلی اثر	۱۰۱
تبیین رویکرد پدیدآورنده (گان) در نگارش	۱۰۲
میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری اثر	۱۰۳
جامع‌نگری متن	۱۰۳
اعتبار علمی اثر	۱۰۴
شیوه‌ی پرداخت منطقی	۱۰۴
آراء متخصصان و صاحب‌نظران	۱۰۵
محمل انتشاراتی نقد	۱۰۷
نسبی بودن تحلیل‌ها در نقد	۱۰۸
نتیجه‌گیری	۱۱۰

فصل چهارم: آسیب‌شناسی و آفت‌های نقد

نگارش اثربخش نقد	۱۱۵
آفت‌ها و مشکلات نقد	۱۱۸
احساس استغنائی ناقد	۱۱۸
آشنایی اندک ناقد نسبت به موضوع کلان اثر	۱۲۰
توجه بیشتر به لایه‌های ظاهری نقد	۱۲۱
بدگمانی و سوءظن نسبت به پدیدآورنده یا اثر	۱۲۲
عدم دسترسی به متن اصلی	۱۲۴
عدم بهره‌گیری از آرای صاحب‌نظران	۱۲۵
بی‌توجهی به مبانی علمی در حوزه موضوعی	۱۲۶
تأیید صرف و تبلیغ اثر	۱۲۶
منفی‌نگری و تکذیب متن	۱۲۷

انتظار نامناسب و غیرمنطقی از اثر	۱۲۸
برداشت ناصحیح از مفهوم متن	۱۲۹
تدوین سریع نقدهای آماده	۱۳۰
وجود سوگیری	۱۳۱
توجه ویژه به آفت‌های نقد	۱۳۴
نتیجه‌گیری	۱۳۵

فصل پنجم: مقاله-نقد: سودمندی بیشتر

قالب اطلاعاتی نوین	۱۴۱
نقد علمی	۱۴۲
شالوده‌ی اصلی نقد	۱۴۴
منا و کاربرد مقاله	۱۴۵
شیوه‌های مختلف تدوین نقد	۱۴۶
تعریف مقاله-نقد:	۱۴۸
هدف مقاله-نقد	۱۴۹
اهمیت و فایده‌ی مقاله-نقد	۱۴۹
ساختار مقاله-نقد	۱۵۰
کاربرد مقاله-نقد	۱۵۲
نویسندگان مقاله-نقد	۱۵۳
نتیجه‌گیری	۱۵۴
جمع‌بندی و تحلیل نهایی	۱۵۷
توضیح کاربردی در نمونه‌های نقد	۱۶۷
منابع	۲۰۹

پیشگفتار

نقد، عملی روش‌مند و مبتنی بر اصولی است که می‌تواند در دنیای نشر با سودمندی‌های قابل توجهی قرون باشد. نگارش‌های انتقادی، حیطه‌ای از فعالیت‌های تحلیلی در عرصه منابع اطلاعاتی است که در مجامع علمی از جایگاهی رفیع و ارزشمند برخوردار است. به رغم اهمیتی که نقد در میان انجمن‌های علمی و متخصصان رشته‌های گوناگون دارد، بررسی میزان سنجش اعتبار نقد نیز از حساسیت خاصی برخوردار است و ضرورت دارد تا بتوان با ارزیابی مناسب نقد به میزان صحت و اعتبار آن مبادرت ورزید.

برای تدوین نقد عالمانه، همواره باید به اصول و مبانی علمی انتقاد پایبند بود. نقد، اقدامی است که ناقد در آن می‌کوشد با تکیه بر مبانی علمی در آن حوزه تخصصی، به بیان نکات مهمی در اصلاح و تهذیب متن اقدام ورزد. در دوران نوین، با توجه به حجم عظیم نگارش‌های متعددی که در جهان انتشارات به دست ما می‌رسد، هیچ نوشته و اندیشه‌ای را فراتر از دایره ارزیابی و تحلیل نمی‌یابیم. زیرا هر تفکری، مجموعه برداشت‌ها و نتایجی است که از آراء و اندیشه‌های دیگران برآمده است. در این دریافت‌های متعدد از معنا، می‌توان احتمال بروز خطا را در بیان، و یا شرح پدیده‌ها محتمل دانست.

بنابراین، می‌توان با تکیه بر عوامل مهمی که در بررسی و تحلیل متن، مؤثر واقع می‌شود به نقد آثار مبادرت ورزید.

بر این اساس، تعیین عناصر اصلی و مهم برای تشخیص معتبر بودن نقد از زمره اقدام‌های بنیادی در این زمینه مطالعاتی است. این عوامل در ارتباط با مسائلی است که می‌تواند به سنجش میزان درستی اطلاعات مندرج در نقد منجر شده و خواننده با برخورداری از معیارهای مطلوب، به ارزیابی خوبی دست می‌یازد. در نقد منابع اطلاعاتی، بیش از هر مورد، میزان اعتبار، صحت و درستی نقد اهمیت دارد.

می‌توان اظهار کرد که نقد، مطالعه و بررسی متن در جهت تبیین ویژگی‌ها، مشخصه‌ها و بیان موارد مهم و تعیین‌کننده در زمینه قوت و ضعف محتوا و مفهوم اثر است. نقد منابع اطلاعاتی در راستای حفظ درستی اطلاعات، و کاهش لغزش‌های صادر شده انجام می‌پذیرد.

باید توجه داشت که ما در تحلیل اطلاعات همواره با برداشت خاص خود از آن روبرو هستیم. این، نکته مهمی است که در نگارش‌های انتقادی حتماً باید مورد عنایت قرار گیرد. درک و برداشت ما از منابع اطلاعاتی، لزوماً با مقصود و غرض پدیدآور آن یکسان نیست. گرچه متن دارای ساختاری مدون و مشخص است، ولی هرگز برداشت‌های انسانی یکسانی از آن صورت نمی‌پذیرد. در زمینه میزان درک مفهوم در مخاطب، همواره عواملی چون مهارت‌ها، ارزش‌ها، ادراک و شناخت دخیل هستند. بر این اساس، دریافتی که یک مخاطب از متنی واحد دارد، ممکن است متفاوت با برداشت مخاطب دیگری باشد. این پدیده، سبب شده تا به سنجش درک مخاطب در دریافت اطلاعات از متن توجه بیش‌تری شود. حتی در هنگام تعامل رو در رو ممکن است با مواردی برخورد داشته باشیم که از سخنی که با منظور مشخص ادا می‌شود، برداشتی کاملاً مغایر صورت پذیرد. زیرا در بسیاری از موارد وجود ابهام در بیان، و یا امکان

برداشت معانی متفاوت از اطلاعات وجود دارد. با این حال، طرح این مورد به مفهوم آن نیست که نمی‌توان به رهیافت مشخصی در زمینهٔ ارزشیابی متن دست یافت. فقط باید توجه داشت که ما با فرایندی به نام نسبیّت در نقد مواجه هستیم که توجه و دقت بیش‌تر ناقد را در ارزیابی متن می‌طلبد. همچنین، باید توجه داشت که فعالیت نگارش انتقادی، مستلزم داشتن مهارت‌های نقد و مطالعهٔ تحلیلی است.

اصول و مبانی انتقادی با مطالعه، شناخت و بینش عمیقی که ناقد در طول سالیان کسب می‌کند، شکل می‌گیرد. بر همین اساس، می‌توان اظهار داشت که نقد منابع اطلاعاتی کاری تخصصی، دشوار و دارای مسئولیت سنگین است. توانایی ناقدان با آشنایی بیش‌تری که دربارهٔ ویژگی منابع اطلاعاتی کسب می‌کنند، افزایش پیدا می‌کند. به هر اندازه که ناقد با شیوه‌های نقد و راهبردهای تحلیلی منابع آشنایی بیش‌تری داشته باشد، می‌توان امیدوار بود که در نگارش‌های انتقادی موفق‌تر باشد.

در این اثر تلاش کرده‌ام تا با کسب تجربی که در زمان نگارش نقدهای کتاب به دست آورده‌ام، مفاهیم، ساختار و عناصر ناظرگذار در نگارش نقد را توضیح دهم. همچنین به ماهیت و چستی نقد پرداخته و مولفه‌های اصلی فرایند نقد را تبیین کنم. علاوه بر آن، به آسیب‌شناسی نقد مبادرت ورزیده و برخی از آفت‌های مهم را بازگو سازم. همچنین به یک شیوه‌ی برجسته در نگارش نقد، یعنی مقاله‌نقد، اشاره کرده و کارکرد و اهمیت آن را بیان می‌ام. پیش‌تر مقاله‌هایی در خصوص نقد منابع اطلاعاتی نوشته بودم که همان آثار زمینه شکل‌گیری این اثر را مهیا ساخت و انگیزه‌ای برای اینجانب به وجود آورد تا بتوانم با تدوین مجموعه‌ای از عوامل شکل‌گیری و سازنده نقد به طرح این متن مبادرت ورزم. بدون تردید این کتاب مقدمه‌ای کوتاه بر فعالیت‌های

است که می‌تواند نقاط ضعف و خطاهایی در آن راه یافته باشد. مولف به گرمی نقدهای آینده را می‌پذیرد و نقد نقد را به دیده منت می‌پذیرد.

در اینجا بر خود فرض می‌دانم که از توجه و لطف جناب آقای شجاعی صابین، مدیر عامل محترم موسسه خانه کتاب، جناب آقای اوجبی، معاون محترم فرهنگی، جناب آقای دکتر مطلبی معاون فناوری اطلاعات، سرکار خانم حقانی و دیگر عزیزانی که در ارتباط با نشر این اثر تلاش ویژه مبذول کردند، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

فریبرز درودی